

## عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

سیروس علی‌دوستی<sup>۱</sup>

مریم نظری<sup>۲</sup>

### چکیده

در این مقاله، نتایج بررسی عوامل موفقیت اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و میزان وجود این عوامل و توجه به آنها در وضع کنونی، ارائه شده است. در پژوهش حاضر، ابتدا یافته‌های پژوهشها و مطالعات پیشین در این زمینه بررسی و عوامل موفقیت اشتراک منابع از آنها استخراج گردید، سپس برای کاربرد روش «آنگاهان کلیدی» نمونه‌ای از افراد درگیر در حوزه اشتراک منابع از کتابخانه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری انتخاب و با استفاده از پرسشنامه، میزان اهمیت عوامل و همچنین میزان وجود و توجه آنها در جامعه پژوهش بررسی شد. در ادامه، با مقایسه میزان اهمیت عوامل و میزان وجود و توجه به آنها، همسویی وضع مطلوب و موجود عوامل سنجیده شد. یافته‌های این پژوهش نشان داد برای موفقیت برنامه‌های اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها تمامی عوامل موفقیتی که از مطالعات و پژوهشهای پیشین استخراج شده بودند، اهمیت دارند. با وجود این، در حال حاضر تنها هشت عامل از مجموع این عوامل در طرحهای جاری اشتراک منابع وجود دارند یا به آنها توجه می‌شود. کلیدواژه‌ها: اشتراک منابع، همکاری بین کتابخانه‌ها، عوامل موفقیت، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

۱. دکترای مدیریت - استادیار پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران

۲. دانشجوی دکترای علوم اطلاع‌رسانی دانشگاه شفیلد انگلستان

## ۱. مقدمه

کاهش توان کتابخانه‌ها در پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی کاربران، از جمله پیامدهای بارز واقعیهایی مانند تداوم پدیده انفجار اطلاعات، کمبود منابع مالی کتابخانه‌ها، و محدودیتهای فضای نگهداری منابع اطلاعات است.

(Anderson ۱۹۹۶, Bonk ۱۹۹۰, Erens ۱۹۹۶, Palmer ۱۹۹۶, Russell ۱۹۹۶, Siddiqui ۱۹۹۸, علیدوستی ۱۳۸۰).

چنین عواملی باعث شده‌اند کتابخانه‌ها نتوانند سیاست خوداتکایی و مالکیت منابع مورد نیاز کاربران خود را به طور کامل دنبال کنند و به همین دلیل از حدود یک قرن پیش به راهکارهایی روی آورده‌اند که در چارچوب توافقها و برنامه‌هایی بتوانند از منابع یکدیگر برای پاسخ به نیاز مراجعان خود استفاده کنند (Dowler ۱۹۹۵, Pors ۲۰۰۳). چنین رویکردی که به عنوان اشتراک منابع یا همکاری بین کتابخانه‌ها شناخته شده است، به هر گونه فعالیتی اطلاق می‌شود که بین دو کتابخانه یا بیشتر، به منظور تسهیل، بهبود و توسعه عملیات کتابخانه و استفاده متقاضیان اطلاعات از منابع یا خدمات کتابخانه، انجام می‌گیرد. (Bouazza ۱۹۸۶).

## ۲. تعریف مسئله

اشتراک منابع به عنوان یکی از راههای ضروری غلبه بر محدودیتهای کتابخانه‌ها در پاسخگویی به نیاز مراجعان، در قالب برنامه‌ها و اقدامهای گوناگون، و بر اساس محورهای مختلفی مانند حوزه فعالیتها یا وظایف، نوع کتابخانه‌های همکار، انواع منابع، هدفهای همکاری و قابل انجام است. اما آنچه پیش از طراحی و اجرای هر گونه برنامه‌ای باید از آن اطمینان حاصل کرد، میزان موفقیت چنین برنامه‌هایی و آگاهی از شرایط و عواملی است که بر میزان موفقیت آنها تأثیر می‌گذارند. بررسی سابقه اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها و شناسایی عوامل موفقیت و یا عدم موفقیت برنامه‌هایی که در این حوزه طراحی شده‌اند، می‌تواند به بهبود برنامه‌های موجود و راه‌اندازی برنامه‌های جدید، کمک شایانی نماید.

با وجود این، تبدیل روزافزون محیط اطلاعاتی به یک محیط الکترونیکی (Scammell ۱۹۹۷, ۳) و گسترش چشمگیر فناوری اطلاعات و ارتباطات در حوزه

اطلاع‌رسانی و کتابداری (Abdoulaye & Majid ۲۰۰۰, Bardley ۱۹۹۷, ۱۶-۱۷, Kaku ۱۹۹۸, ۴۹-۵۰, McMurdo ۱۹۹۷) کتابخانه‌های الکترونیکی یا مجازی<sup>۱</sup> مطرح کرده است که تمامی مجموعه آنها به صورت الکترونیکی یا ماشین خوان است. این کتابخانه‌ها با اتصال کامل به شبکه‌های ارتباطی از راه دور، دسترسی کاربران را به منابع اطلاعات، بدون محدودیت زمانی و مکانی تأمین می‌کنند (Oppenheim ۱۹۹۷, Foster ۲۰۰۰). اما شواهد نشان می‌دهد در میان‌مدت، کتابخانه‌ها هر دو گونه منابع سنتی و الکترونیکی را پشتیبانی خواهند کرد. چنین کتابخانه‌هایی به نام «کتابخانه‌های ترکیبی»<sup>۲</sup> شناخته می‌شوند. این کتابخانه‌ها الزامی هر دو محیط چاپی و الکترونیکی را پاسخ می‌گویند (Brophy ۲۰۰۰, Chowdhury & Chowdhury ۲۰۰۳, ۶-۷) زیرا کتابخانه‌ها چیزی بیشتر از مجموعه‌ای از اطلاعات هستند و به همین سبب نمی‌توان انتظار داشت که با الکترونیکی شدن اطلاعات، کارکردهای دیگر کتابخانه‌ها از میان بروند (Akeroyd, ۲۰۰۳) از این گذشته، منابع الکترونیکی بیشتر به عنوان مکمل منابع چاپی شناخته می‌شوند تا جایگزین آنها (Chen, ۲۰۰۳) و پیش‌بینی می‌شود که تا دهها سال آینده همچنان مورد توجه و خواست مردم باشند (Bruijnzeels ۲۰۰۲). بدین ترتیب، در میان‌مدت، اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها در بسیاری از موارد به شکل پیشین خود ادامه خواهد یافت.

بدین ترتیب، در شناخت عوامل موفقیت در این حوزه باید دو رویکرد را اتخاذ کرد. رویکرد اول به شناخت این عوامل در وضعیت سنتی کتابخانه‌ها اختصاص دارد. رویکرد دوم نیز به بررسی این عوامل در حالت الکترونیکی مربوط می‌شود. هر چند دستاوردهای این دو رویکرد می‌تواند در محورهایی به هم شبیه باشند، اما می‌توانند به صورت جداگانه نیز به کار روند. بویژه در کشورهای کمتر توسعه‌یافته که اقلی دورتر را برای دستیابی به کتابخانه‌های الکترونیکی دارند (Bhattacharya ۲۰۰۴, Witten et al. ۲۰۰۲, Shadrach ۲۰۰۲) به شکل سنتی اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها، از اهمیتی بیشتر برخوردار است.

۱. Virtual or electronic libraries

۲. hybrid

بنابراین، در این مقاله با کاربرد اول، به عوامل موفقیت اشتراک منابع در وضعیت سنتی کتابخانه‌ها توجه شده است. از آنجا که این عوامل در بافتهای<sup>۱</sup> گوناگون با یکدیگر تفاوت دارند، شناخت این عوامل در هر جامعه‌ای به صورت اختصاصی الزامی می‌نماید. یکی از روشهای به دست آوردن این شناخت، بررسی نظر افراد و سازمانهایی است که در این زمینه فعالیت و از عوامل و شرایط حاکم بر آن آگاهی دارند. بنابراین، تأثیر عوامل یافت شده در مطالعات و پژوهشهای پیشین، در محیط کتابخانه‌های ایران بررسی گردید. بر این اساس، در این مقاله به سه پرسش پاسخ داده می‌شود:

۱. چه عواملی بر موفقیت اشتراک منابع در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تأثیر دارند؟
۲. در حال حاضر، وضعیت این عوامل در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری چگونه است؟
۳. همسویی<sup>۲</sup> عوامل موفقیت اشتراک منابع در وضع موجود و مطلوب در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری چگونه است؟

نتایج این بررسی می‌توانند به شناسایی کاستیهای موجود، بهبود برنامه‌های جاری، سیاستگذاریها و برنامه‌ریزیهای آینده، طراحی و اجرای الگوهای مناسب اشتراک منابع و بهبود و گسترش این برنامه‌ها کمک کند و به عنوان راهنمایی مناسب برای مدیران، تصمیم‌گیران و معریان این گونه طرحها استفاده شود.

### ۳. مطالعات و پژوهشهای پیشین

همان‌گونه که گفته شد، در این پژوهش تمرکز بر عوامل موفقیت اشتراک منابع به شیوه سنتی آن بوده است. بدین منظور، پیشینه موضوع تا سال ۲۰۰۰م بررسی و عوامل موفقیت از آنها استخراج گردید. بررسی مطالعات و پژوهشهای پیشین در زمینه اشتراک منابع در کتابخانه‌ها نشان می‌دهد به این موضوع توجه مستقلی نشده است. عواملی که در منابع یافت می‌شوند، بیشتر در کنار دیگر موضوعهای مربوط به اشتراک منابع مطرح گردیده‌اند. با وجود این، در بررسی این منابع، ۵۸ عامل یافت شد که در مطالعات و پژوهشهای پیشین به عنوان عوامل موفقیت اشتراک منابع مطرح شده بودند. جدول ۱، این عوامل را به تفکیک منابع آنها نشان می‌دهد.

۱. Context

۲. Alignment

جدول ۱. عوامل موفقیت اشتراک منابع در پژوهشها و مطالعات پیشین

شماره عامل	عامل	منبع
۱	در کتابخانه‌های همکار، کارکنان لازم‌الاجرا برای دستیابی به هدفهای اشتراک منابع وجود داشته باشند.	Weber ۱۹۷۶
۲	برای کارکنان کتابخانه‌های همکار، برنامه‌های آموزشی وجود داشته باشند.	Kent ۱۹۷۸ Sewell ۱۹۸۱
۳	بین دانش و توان کارکنان کتابخانه‌های همکار، تعادل ایجاد شود.	Carhart ۱۹۸۳
۴	کارکنان کتابخانه‌ها در انجام تعهدهای ناشی از اشتراک منابع، بستکار و استقامت داشته باشند.	Bonk ۱۹۸۹
۵	کارکنان و کتابداران کتابخانه‌های همکار، نگرش مثبت و تمایل به همکاری داشته باشند.	Cornish ۱۹۸۹
۶	کارکنان و کتابداران کتابخانه‌های همکار، اختلالاتی زود را کنار گذاشته باشند.	Dowd ۱۹۹۰
۷	فرهنگ همکاری و اشتراک منابع ترویج شده باشد.	Dougherty ۱۹۹۰
۸	در کتابخانه‌های همکار، منابع کافی (کتاب، نشریه، پول و ...) وجود داشته باشد.	Kumar ۱۹۹۱
۹	در کتابخانه‌های همکار، فناوری لازم برای دستیابی به هدفهای اشتراک منابع وجود داشته باشد.	Keenan ۱۹۹۱
۱۰	کتابخانه‌های همکار بیشترین اشتراک موضوعی را در منابع با یکدیگر داشته باشند.	Miller ۱۹۹۲
۱۱	کتابخانه‌های همکار از لحاظ جغرافیایی به یکدیگر نزدیک باشند.	Dominguez & Swindler ۱۹۹۳
۱۲	سازمان‌های مناسب با امکانات زیربنایی مناسب وجود داشته باشند.	Horton ۱۹۹۴
۱۳	بین کتابخانه‌های همکار ارتباطی مؤثر و کارآمدی وجود داشته باشد.	آنتوانس و پلینگ ۱۹۹۴
۱۴	کتابخانه‌ها از لزوم همکاری و اشتراک منابع آگاه باشند.	Tocatlin ۱۹۹۴
۱۵	محل وجود و نگهداری منابع در قالب فهرست‌نگارها و راهنمای‌های تعیین شده و در دسترس باشند.	Dannelly ۱۹۹۵
		ابوبکر ۱۹۹۵
		Hightower & Soete ۱۹۹۵
		کرادوک ۱۹۹۷
		Lynden ۱۹۹۸
		ALA ۱۹۶۷
		سینایی ۱۳۷۶
		علوم ۱۳۷۶
		گاردنر ۱۹۹۴
		محسنی ۱۳۷۷
		علی انور ۱۹۹۵
		آغا ۱۹۹۵

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۴۵

جدول ۱. عوامل موفقیت اشتراک منابع در پژوهشها و مطالعات پیشین

شماره عامل	عامل	منبع
۱۶	اطلاعات مربوط به هدفها و برنامه‌های اشتراک منابع، به همکاران ارائه شوند.	Weber ۱۹۷۶
۱۷	کتابخانه‌ها مفهوم همراهمی و همکاری را درک کرده باشند.	Kent ۱۹۷۸ Sewell ۱۹۸۱
۱۸	بازارهای اطلاعاتی هر یک از کتابخانه‌های همکار تعیین شده باشد.	Carhart ۱۹۸۳
۱۹	همکاران از پیشینه همکاری‌های موفق آگاهی داشته باشند.	Bonk ۱۹۸۹
۲۰	از همکاری بین کتابخانه‌ها پشتیبانی مالی صورت گیرد.	Cornish ۱۹۸۹
۲۱	منابع مالی مورد نیاز همکاری بین کتابخانه‌ها به صورت مشترک - ترکیبی از پشتیبانی دولت و مشارکت کتابخانه‌ها - تأمین شوند.	Dowd ۱۹۹۰ Dougherty ۱۹۹۰
۲۲	مسئولیت هر کتابخانه نسبت به اعضای خودش، در مقابل سایر کتابخانه‌های همکار روشن باشد.	Kumar ۱۹۹۱
۲۳	هر کتابخانه، سهم مناسبی در شبکه همکاری بر عهده داشته باشد.	Keenan ۱۹۹۱
۲۴	هر کتابخانه مسئولیت خود را در زمینه همکاری با دیگر کتابخانه‌ها درک کرده و پذیرفته باشد.	Miller ۱۹۹۲ Dominguez & Swindler ۱۹۹۳
۲۵	ساختاری رسمی که همکاری در چارچوب آن صورت پذیرد وجود داشته باشد.	Horton ۱۹۹۴
۲۶	سیاستها و رویه‌های موجود در کتابخانه‌ها با هدف تسهیل، تجزیه، تحلیل و بازنگری شوند.	آنتوانس و پلیگ ۱۹۹۴ Tocatlin ۱۹۹۴
۲۷	فرایندهای همکاری با اشتراک منابع، ساده و آسان باشد.	Dannelly ۱۹۹۵
۲۸	انواع کتابخانه‌ها (دانشگاهی، تخصصی، عمومی و...) زیر پوشش شبکه همکاری قرار گیرند.	ابوبکر ۱۹۹۵
۲۹	خدماتی که هر کتابخانه در چارچوب همکاری باید به سایر کتابخانه‌ها ارائه کند، در سطح حداقل لازم تنظیم شوند.	Hightower & Soete ۱۹۹۵ کرادوک ۱۹۹۷ Lynden ۱۹۹۸ ALA ۱۹۶۷ سینایی ۱۳۷۶ علمی ۱۳۷۶ گاردنر ۱۹۹۴ محسنی ۱۳۷۷ علی انور ۱۹۹۵ آغا ۱۹۹۵

جدول ۱. عوامل موفقیت اشتراک منابع در پژوهشها و مطالعات پیشین

شماره عامل	عامل	منبع
۲۰	برای اشتراک منابع، برنامه وجود داشته باشد.	Weber ۱۹۷۶
۲۱	برنامه‌های همکاری و اشتراک منابع قابلیت انعطاف داشته باشند.	Kent ۱۹۷۸
۲۲	معیارها و استانداردهای مشترکی در برنامه‌های همکاری وجود داشته باشد.	Sewell ۱۹۸۱
۲۳	یک سازمان هماهنگ کننده مرکزی برای برنامه‌های اشتراک منابع وجود داشته باشد.	Carhart ۱۹۸۳
۲۴	هر یک از کتابخانه‌های همکار وظایف و مسئولیت‌های خود را مطابق برنامه به انجام رسانند.	Bonk ۱۹۸۹
۲۵	ساز و کارهایی برای کاهش کسبگشای احساسی و عاطفی میان اعضا ایجاد شده باشد.	Cornish ۱۹۸۹
۲۶	بین کتابخانه‌های همکار، احترام متقابل وجود داشته باشد.	Dowd ۱۹۹۰
۲۷	همکاری بین کتابخانه‌ها به صورت صحیح مدیریت شود.	Dougherty ۱۹۹۰
۲۸	روابط بین استفاده کننده گان و کتابخانه‌های همکار، تنظیم شده باشد.	Kumar ۱۹۹۱
۲۹	بین برنامه‌های همکاری، مجربیتها و نظایر همکاری ترک کنند، در برنامه همکاری، مسئولیتی وجود داشته باشد.	Keenan ۱۹۹۱
۳۰	کتابخانه‌ها به همکاری و اشتراک منابع تمایل و علاقه داشته باشند.	Miller ۱۹۹۲
۳۱	هدفهای مشخصی برای دسترسی به اطلاعات از طریق همکاری بین کتابخانه‌ها طراحی شده باشد.	Dominguez & Swindler ۱۹۹۳
۳۲	کتابخانه‌های همکار در هدفهای همکاری مشارکت و اتفاق نظر داشته باشند.	Horton ۱۹۹۴
۳۳	هر کتابخانه، توانایی پاسخ به تقاضاهای معمول اعضای خود را داشته باشد.	آنتوانس و پلینگ ۱۹۹۴
۳۴	کتابخانه‌ها و دانشگاهها، هدفها، هزینه‌ها و منابع متقابل اشتراک منابع را درک کنند.	Tocatlin ۱۹۹۴
		Dannelly ۱۹۹۵
		ابوبکر ۱۹۹۵
		Hightower & Soete ۱۹۹۵
		کرادوک ۱۹۹۷
		Lynden ۱۹۹۸
		ALA ۱۹۶۷
		سینایی ۱۳۷۶
		علوم ۱۳۷۶
		گاردنر ۱۹۹۹
		محسنی ۱۳۷۷
		علی انور ۱۹۹۵
		آغا ۱۹۹۵

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۴۷

جدول ۱. عوامل موفقیت اشتراک منابع در پژوهشها و مطالعات پیشین

شماره عامل	عامل	منبع
۴۵	نتیجه و منابع برنامه‌های همکاری، علمی، ملموس و قابل ارزیابی باشد.	Weber ۱۹۷۶
۴۶	کتابخانه‌ها بتوانند در قالب هدفهای تعیین شده برای همکاری به یکدیگر اتکا کنند.	Kent ۱۹۷۸ Sewell ۱۹۸۱
۴۷	برای اشتراک منابع، در کتابخانه‌ها انگیزه ایجاد شود.	Carhart ۱۹۸۳
۴۸	مرکز از همکاران در مقابل آنچه در چارچوب همکاری بر اختیار دیگران می‌گذرانند، چیز ارزشمندی نیز دریافت کند.	Bonk ۱۹۸۹
۴۹	طرحهای اشتراک منابع پیش از اجرای دائمی، مدتی به صورت آزمایشی اجرا شوند.	Cornish ۱۹۸۹ Dowd ۱۹۹۰ Dougherty ۱۹۹۰
۵۰	خدمات کتابخانه‌های همکار به صورت یکپارچه و قابل اعتماد ارائه شوند.	Kumar ۱۹۹۱ Keenan ۱۹۹۱
۵۱	نظم پروتکت پذیرش به کتابخانه‌های همکار و کارکنان آنها در میان همکاران وجود داشته باشد.	Miller ۱۹۹۲ Dominguez & Swindler ۱۹۹۳
۵۲	کتابخانه‌هایی که مشارکت بیشتری دارند، امتیازهای بیشتری نیز دریافت کنند.	Horton ۱۹۹۴ آنتوانس و پلینگ ۱۹۹۴
۵۳	چارچوبی قانونی برای ایجاد و ارائه خدمات از طریق اشتراک منابع وجود داشته باشد.	Tocatlin ۱۹۹۴ Dannelly ۱۹۹۵
۵۴	مدیران کتابخانه‌ها از همکاری و اشتراک منابع پشتیبانی کنند.	ابوبکر ۱۹۹۵
۵۵	دولت از همکاری اشتراک منابع، از طریق تأمین منابع مالی، تصویب مقررات و عطایه‌های حمایتی کند.	Hightower & Soete ۱۹۹۵
۵۶	جو سیاسی برای همکاری مناسب باشد.	کرادوک ۱۹۹۷
۵۷	زیرساختهای لازم برای اشتراک منابع مانند شبکه‌های رایانه‌ای و ... وجود داشته باشد.	Lynden ۱۹۹۸
۵۸	تقاضا برای همکاری وجود داشته باشد.	ALA ۱۹۶۷ سینایی ۱۳۷۶ علومی ۱۳۷۶ گاردنر ۱۹۹۴ محسنی ۱۳۷۷ علی انور ۱۹۹۵ آغا ۱۹۹۵



#### ۴. روش

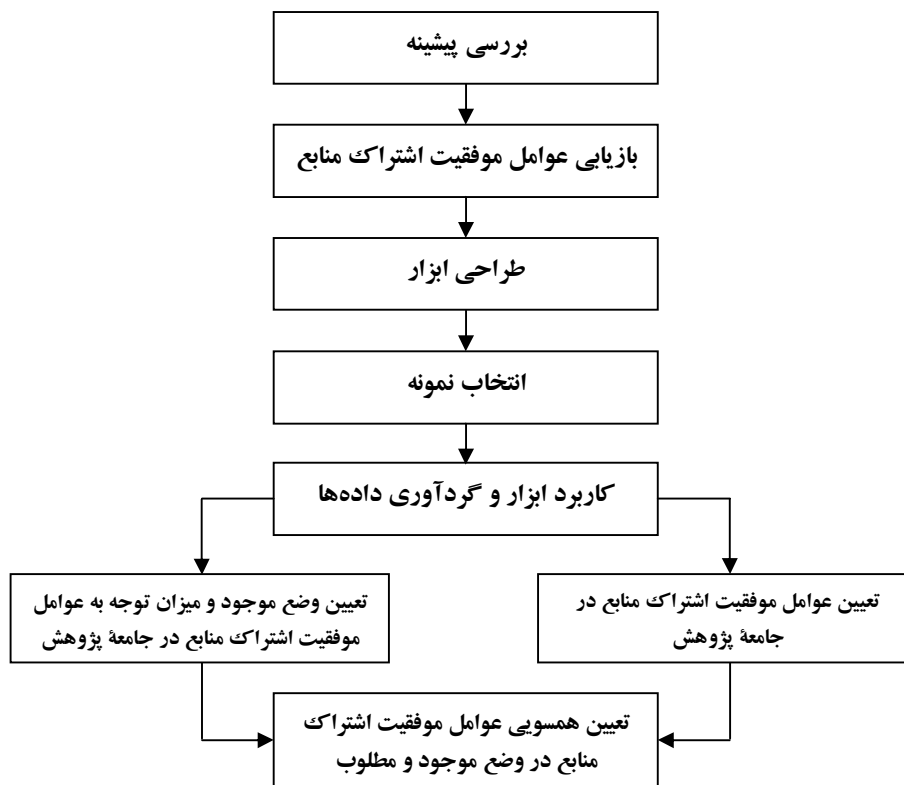
برای انجام پژوهش، ابتدا از طریق مطالعه سوابق پژوهشهای پیشین، شناخت نسبتاً جامعی از عوامل موفقیت اشتراک منابع حاصل گردید (جدول ۱). سپس ابزاری برای سنجش اعتبار این عوامل ساخته شد. این ابزار در نمونه منتخب به کار رفت و اهمیت عوامل از نظر پاسخگویان ارزیابی گردید. در ادامه نیز همسویی اهمیت عوامل و وجود یا توجه به آنها در وضع موجود بررسی شد. شکل ۱، مراحل انجام پژوهش را به صورت خلاصه نشان می‌دهد.

#### ۴-۱. جامعه و نمونه

بررسی «سگارز» و «گروور» نشان می‌دهد در بسیاری از پژوهشهای تجربی، در بررسی پرسشهای پژوهش از روش «آگاهان کلیدی»<sup>۱</sup> استفاده شده است. در اصل، این روش گردآوری داده‌ها بر مجموعه‌ای منتخب از افراد برای ارائه اطلاعات درباره موضوع پژوهش تکیه دارد. چنین آگاهیانی به صورت تصادفی انتخاب نمی‌شوند، بلکه برگزیدن آنها از آن روست که دارای قابلیت، وضعیت یا تجربه بخصوصی هستند. در پژوهشهای پیمایشی، پاسخگویانی که در نقش آگاهان کلیدی به اظهار نظر درباره یک موضوع می‌پردازند، در حقیقت اطلاعاتی درباره موضوع ارائه می‌نمایند نه اینکه نگرش یا رفتارهای فردی خود را بیان کنند (Segars & Grover ۱۹۹۸).

بر این اساس، این پژوهش در سطح وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و با استفاده از روش آگاهان کلیدی به انجام رسید. این آگاهان نمایندگان «طرح غدیر» (عضویت فراگیر کتابخانه‌ها) در کتابخانه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری هستند. «طرح غدیر» یکی از گسترده‌ترین طرحهای اشتراک منابع در سطح این وزارت است که اجرای آزمایشی آن از سال ۱۳۷۴ و اجرای دائمی آن از سال ۱۳۷۸ آغاز شده است (علیدوستی ۱۳۸۰؛ نظری و علیدوستی ۱۳۸۰). در این طرح، در هر کتابخانه یکی از کارکنان همان کتابخانه به عنوان نماینده طرح فعالیت دارد. بنابراین، نمایندگان طرح غدیر بیشترین اطلاعات را درباره عوامل موفقیت طرحهای اشتراک منابع در اختیار دارند و می‌توانند به عنوان آگاهان کلیدی در این زمینه اظهار نظر کنند.

۱. "Key Informants" methodology



شکل ۱. شمای کلی روش انجام پژوهش

کتابخانه‌هایی که در طرح غدیر فعالیت دارند، بالغ بر ۲۳۴ کتابخانه‌اند. حجم نمونه لازم در این پژوهش ۱۴۰ کتابخانه بود که بر اساس تعداد مدارک موجود در کتابخانه‌ها (کتاب، نشریه ادواری، پایان‌نامه و رساله) و با روش نمونه‌گیری تصادفی - طبقه‌ای و گزینش از هر طبقه با توجه به حجم جامعه در هر طبقه صورت پذیرفت (Rosco ۱۹۷۵). بدین منظور، کتابخانه‌ها از نظر تعداد مدارک موجود به سه طبقه تقسیم شدند که عبارت بودند از:

۱. کتابخانه‌هایی که تعداد مدارک آنها کمتر از ۱۰۰۰۰ مدرک بود.
۲. کتابخانه‌هایی که تعداد مدارک آنها بین ۱۰۰۰۰ تا ۳۰۰۰۰ مدرک بود.
۳. کتابخانه‌هایی که تعداد مدارک آنها بیش از ۳۰۰۰۰ مدرک بود.

سپس از هر طبقه با توجه به نسبت آنها در جامعه آماری - نمونه انتخاب شد. کل جامعه آماری ۲۳۴ کتابخانه بود که ۱۴۰ کتابخانه (۶۰٪) به عنوان نمونه به روش نمونه‌گیری رده‌ای - تصادفی به ترتیب زیر، از میان آنها گزینش شدند (جدول ۲).

جدول ۲. توزیع تعداد و درصد جامعه و نمونه پژوهش بر اساس تعداد مدارک کتابخانه‌ها

نمونه		جامعه		کتابخانه‌ها
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۴۲/۱	۵۹	۴۱/۹	۹۸	کتابخانه‌هایی که تعداد مدارک آنها کمتر از ۱۰۰۰۰ مدرک بود.
۲۸/۶	۴۰	۲۸/۶	۶۷	کتابخانه‌هایی که تعداد مدارک آنها بین ۱۰۰۰۰ تا ۳۰۰۰۰ مدرک بود.
۲۹/۳	۴۱	۲۹/۵	۶۹	کتابخانه‌هایی که تعداد مدارک آنها بیش از ۳۰۰۰۰ مدرک بود.
۱۰۰	۱۴۰	۱۰۰	۲۳۴	جمع

#### ۴-۲. توصیف نمونه

از مجموع ۱۴۰ پرسشنامه ارسالی برای نمایندگان طرح غدیر در کتابخانه‌های منتخب، ۱۲۹ پرسشنامه قابل تحلیل از طرف پاسخگویان بازگردانده شد. از میان این ۱۲۹ نفر، ۷۴ نفر زن و ۵۳ نفر مرد بودند. از نظر سن، بیشترین تعداد پاسخگویان ۳۰ تا ۳۹ سال داشتند. بیشترین میزان سابقه خدمت پاسخگویان بین ۹ - ۵ سال بود. رشته تحصیلی ۷۲ نفر از پاسخگویان، کتابداری و اطلاع‌رسانی و ۵۰ نفر در سایر رشته‌ها مدرک داشتند. بیشتر پاسخگویان نیز با تعداد ۷۲ نفر، دارای تحصیلاتی در سطح کارشناسی بودند. از مجموع نمونه، ۵۱ نفر در کتابخانه‌های مستقر در تهران و ۷۸ نفر در کتابخانه‌های دیگر شهرها فعالیت داشتند. جدول ۳، مشخصات پاسخگویان را به اختصار نشان می‌دهد.

جدول ۳. مشخصات پاسخگویان

ویژگی		توزیع نمونه					
جنس	زن: ۷۴ نفر (۵۷ درصد)	مرد: ۵۳ نفر (۴۱ درصد)	بدون پاسخ: ۲ نفر (۲ درصد)				
سن	۲۹ - ۲۰ سال: ۳۹ - ۳۰ سال: ۴۹ - ۴۰ سال: ۵۰ سال: ۱۲ نفر	بدون پاسخ: ۷ نفر (۵ درصد)					
سابقه کار	کمتر از ۵ سال: ۲۶ نفر (۲۰ درصد)	۵ - ۹ سال: ۳۷ نفر (۲۹ درصد)	۱۰ - ۱۴ سال: ۳۱ نفر (۲۴ درصد)	۱۵ - ۱۹ سال: ۱۲ نفر (۹ درصد)	بیش از ۲۰ سال: ۲۱ نفر (۱۶ درصد)	بدون پاسخ: ۲ نفر (۲ درصد)	
رشته تحصیل	کتابداری و اطلاع‌رسانی: ۷۲ نفر (۵۶ درصد)						سایر: ۵۰ نفر (۴۴ درصد)
سطح	دکتر: ۸ نفر	کارشناسی	کارشناسی: ۷۲ نفر (۵۶ درصد)	کاردانی: ۱۴ نفر	دیپلم: ۱۴ نفر	بدون پاسخ:	

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۵۱

تحصیلات	۶ درصد	ارشد: ۱۶ نفر	۷۹ نفر	۱۰ نفر	۲ نفر
	(۱۲ درصد)	(۱۲ درصد)	(۶۱ درصد)	(۸ درصد)	(۲ درصد)
محل کار	تهران: ۵۱ نفر	(۴۰ درصد)	سایر شهرها: ۷۸ نفر (۶۰ درصد)		

#### ۳-۴. ابزار

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه بود. پرسشنامه یکی از ابزارهای اصلی برای گردآوری داده‌های لازم در پیمایشهاست (Collis & Hussey ۲۰۰۳, ۱۷۳). این ابزار پژوهش، روشی مؤثر برای گردآوری داده‌ها به شکل ساخت یافته و قابل مدیریت به شمار می‌آید (Payne & Payne ۲۰۰۴, ۱۸۶).

در پرسشنامه پژوهش، عواملی که از مطالعات و پژوهشهای پیشین استخراج شده بود، در اختیار پاسخگویان قرار گرفت و از آنان خواسته شد در دو بخش جداگانه درباره میزان تأثیر این عوامل بر موفقیت اشتراک منابع و همچنین میزان وجود یا توجه به آنها در وضع موجود، اظهار نظر کنند. برای بررسی میزان تأثیر عوامل از طیف پنج گزینه‌ای لیکرت شامل «تأثیر خیلی کم یا بدون تأثیر» استفاده گردید. میزان وجود یا توجه به عوامل در وضع موجود نیز با طیفی مشابه شامل «تأثیر خیلی زیاد»، «تأثیر زیاد»، «تأثیر متوسط»، «تأثیر کم»، و «تأثیر خیلی کم یا بدون تأثیر» استفاده گردید. میزان وجود یا توجه به عوامل در وضع موجود نیز با طیفی مشابه شامل «خیلی زیاد»، «زیاد»، «متوسط»، «کم» و «خیلی کم» سنجیده شد.

ابزارهای اندازه‌گیری باید دو ویژگی اساسی داشته باشند. این دو ویژگی به نام روایی<sup>۱</sup> و پایایی<sup>۲</sup> شناخته می‌شوند. اینکه یک ابزار پژوهش در چه حدی آنچه را که باید واقعاً اندازه‌گیری کند، اندازه می‌گیرد به عنوان روایی آن ابزار شناخته می‌شود. اعتبار نیز میزان ارائه نتایج مشابهی است که یک ابزار در کاربردهای مختلف به دست می‌دهد (Carmines and Zeller ۱۹۷۹, ۱۰-۱۱).

۱. Reliability  
۲. Validity

برای پرسشنامه این پژوهش با توجه به نوع پرسشهایی که داشت، روایی محتوا<sup>۱</sup> سنجیده شد. روایی محتوای یک ابزار، به میزان کفایت پوششی اشاره دارد که محتوای آن، تمامی ابعاد مربوط به موضوع مورد مطالعه را در بر می‌گیرد. تعیین روایی محتوا با قضاوت انجام می‌شود. چنین قضاوتی درباره روایی محتوا می‌تواند از سوی پژوهشگر صورت پذیرد یا بر عهده یک پانل قرار گیرد (Cooper and Schindler, 2001, 211-212). روایی محتوای پرسشنامه این پژوهش با نقل دقیق هر یک از عوامل موفقیت یافت شده در پژوهشها و مطالعات پیشین حاصل شد.

یکی از روشهای معتبر برای سنجش میزان روایی یک پرسشنامه، اندازه‌گیری هم‌خوانی<sup>۲</sup> پاسخهای یک فرد به یک قلم از مقیاس با پاسخهای وی به اقلام دیگر از همان مقیاس یا همبستگی قلم به قلم<sup>۳</sup> است. به این ترتیب، معیاری برای روایی کل پرسشنامه به دست می‌آید. آماره‌ای که این معیار را نشان می‌دهد به نام «ضریب آلفای کرونباخ»<sup>۴</sup> نامیده می‌شود که اندازه آن بین صفر و یک متغیر است. هر چه میزان این شاخص بالاتر باشد، روایی مقیاس بیشتر است. اما به عنوان یک قاعده کلی، میزان آلفا دست کم باید ۰/۷ باشد (de Vaus, 2002, 184). این رقم برای پژوهشهای اکتشافی در حد ۰/۶ نیز قابل قبول است (Robinson, Shaver, and Wrightsman, 1991). بر اساس داده‌های گردآوری شده، این آماره برای پرسشنامه معادل ۰/۶۹ بود.

#### ۴. روش تحلیل داده‌ها

برای بررسی میزان تأثیر عوامل بر موفقیت اشتراک منابع به هر یک از گزینه‌های طیف لیکرت یک عدد اختصاص داده شد که عبارت‌اند از «تأثیر خیلی زیاد: ۵»، «تأثیر زیاد: ۴»، «تأثیر متوسط: ۳»، «تأثیر کم: ۲»، و «تأثیر خیلی کم یا بدون تأثیر: ۱». برای سنجش میزان توجه به عوامل در وضع موجود نیز به همین صورت به هر یک از گزینه‌ها

۳. Content validity

۱. Consistency

۲. Item-item correlations

۳. Cronbach's alpha coefficient

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۵۳

یک عدد اختصاص داده شد که عبارت‌اند از «خیلی زیاد: ۵»، «زیاد: ۴»، «متوسط: ۳»، «کم: ۲» و «خیلی کم: ۱». در ادامه میانگین پاسخها برای هر یک از گویه‌ها محاسبه گردید. به این ترتیب میزان تأثیر عوامل بر موفقیت اشتراک منابع و همچنین میزان وجود یا توجه به هر عامل در وضع موجود به صورت جداگانه تعیین شدند.

بر این اساس، عواملی که به نظر پاسخ‌گویان میانگین تأثیر آنها مساوی یا بالاتر از متوسط (۳) بودند، به عنوان عامل موفقیت انتخاب و بر اساس اندازه میانگین، اولویت‌بندی نیز شدند. همین‌طور عواملی که به نظر پاسخ‌گویان میانگین وجود یا توجه به آنها مساوی یا بیشتر از متوسط (۳) بودند، عواملی محسوب شدند که به اندازه کافی وجود دارند یا به آنها توجه شده است و عواملی که میانگین پاسخهای آنها از این حد کمتر بود عواملی به حساب آمدند که، به اندازه کافی وجود ندارند یا به آنها توجه نشده است.

برای بررسی میزان هم‌سویی عوامل موفقیت اشتراک منابع در وضع موجود و وضع مطلوب، ابتدا معناداری تفاوت میانگین پاسخها در دو بخش وضع موجود و مطلوب با آزمون t سنجیده شد. این تفاوت در تمامی عوامل معنادار بود. بنابراین اندازه میانگینها با یکدیگر مقایسه و وضعیت هر عامل از لحاظ هم‌سویی در دو وضعیت به صورتی که در جدول چهار آمده است، مشخص شد. در این جدول، هر گاه میانگین پاسخها برای یک عامل مساوی یا بزرگتر از سه بود، حسب مورد وجود یا توجه به آن عامل یا اولویت آن زیاد فرض شد. هر گاه نیز میانگین پاسخها کمتر از سه بود، بسته به مورد وجود یا توجه به آن عامل یا اولویت آن کم انگاشته شد. به این ترتیب تصمیم‌گیری درباره وضعیت هم‌سویی هر عامل در وضع موجود و مطلوب به صورت زیر انجام شد:

۱. در صورتی که توجه به عامل زیاد و اولویت آن زیاد بود: وضعیت مطلوب؛
۲. در صورتی که توجه به عامل زیاد و اولویت آن کم بود: وضعیت نامطلوب؛
۳. در صورتی که توجه به عامل کم و اولویت آن کم بود: وضعیت مطلوب؛
۴. در صورتی که توجه به عامل کم و اولویت آن زیاد بود: وضعیت نامطلوب.

جدول ۴. هم‌سویی عوامل موفقیت اشتراک منابع در وضع موجود و مطلوب

مطلوب	نامطلوب	توجه به عامل (وضع موجود)	زیاد کم
نامطلوب	مطلوب		

اولویت عامل (وضع مطلوب)

۵. یافته‌ها

جدول پنج خلاصه یافته‌های پژوهش را شامل میانگین پاسخها به تفکیک میزان تأثیر هر عامل در موفقیت اشتراک منابع، میزان وجود یا توجه به هر عامل در وضع موجود، و وضعیت هم‌سویی عوامل را در وضع موجود و مطلوب نشان می‌دهد.

جدول ۵. خلاصه یافته‌های پژوهش

شماره عامل	شرح عامل موفقیت	میانگین پاسخها		همسویی
		میزان تأثیر عامل	میزان توجه به عامل	
۱	وجود کارکنان لازم در کتابخانه‌های همکار؛ برای دستیابی به هدفهای اشتراک منابع	۴/۳۱	۲/۳۷	●
۲	وجود برنامه‌های آموزشی برای کارکنان کتابخانه‌های همکار	۴/۳۱	۲/۷۲	●
۳	ایجاد تعادل بین دانش و توان کارکنان کتابخانه‌های همکار	۴/۰۴	۲/۸۴	●
۴	برخوررداری کارکنان کتابخانه‌ها از روحیه استقامت و پشتکار در انجام تعهدات ناشی از اشتراک منابع	۴/۴۶	۲/۳۳	●
۵	متمایل بودن کتابخانه‌ها به همکاری و داشتن نگرشی مثبت نسبت به آن	۴/۶۲	۱/۸۸	●
۶	کنار گذاشتن اختلافهای فردی در کتابخانه‌های همکار	۴/۲۶	۳/۱۱	●
۷	ترویج فرهنگ همکاری و اشتراک منابع	۴/۵۶	۲/۳۳	●
۸	وجود منابع کافی (مانند؛ کتاب، نشریه و...) در کتابخانه‌های همکار	۴/۴۶	۲/۷۲	●
۹	وجود تکنولوژی‌های لازم برای دستیابی به هدفهای اشتراک منابع در کتابخانه‌های همکار	۴/۳۴	۲/۶۸	●
۱۰	وجود بیشترین اشتراک موضوعی بین کتابخانه‌های همکار	۳/۹۸	۲/۷۶	●
۱۱	نزدیک بودن کتابخانه‌های همکار به لحاظ جغرافیایی	۳/۵۷	۲/۳۳	●
۱۲	وجود سازمانهایی با امکانات زیربنایی مناسب	۳/۸۷	۳	●
۱۳	وجود ارتباطات مؤثر و کارآمد میان کتابخانه‌های همکار	۴/۲۷	۲/۵	●
۱۴	آگاه بودن کتابخانه‌ها از لزوم همکاری و اشتراک منابع	۴/۳۹	۳/۰۷	●

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۵۵

شماره عامل	شرح عامل موفقیت	میانگین پاسخها		همسویی	
		میزان تأثیر عامل	میزان توجه به عامل	مطلوب	نامطلوب
۱۵	تعیین محل وجود و نگهداری منابع در قالب فهرستگانها و ایجاد امکان دسترسی به آنها	۴/۵۱	۱/۹	•	
۱۶	ارائه اطلاعات مربوط به هدفها و برنامه‌های اشتراک منابع به همکاران	۴/۲۴	۲/۶۸	•	
۱۷	درک مفهوم همراهی و همکاری از سوی کتابخانه‌ها	۴/۳۹	۲/۸۷	•	
۱۸	تعیین نیازهای اطلاعاتی هر یک از کتابخانه‌های همکار	۳/۹۹	۲/۴۷	•	
۱۹	آگاهی از کتابخانه‌ها از پیشینه همکاری‌های موفق	۳/۹۴	۲/۸۴	•	
۲۰	پشتیبانی مالی از همکاری بین کتابخانه‌ها	۴/۶۲	۲/۳	•	
۲۱	تأمین منابع مالی مورد نیاز کتابخانه‌ها به صورت مشترک	۴/۱۳	۲/۳۲	•	
۲۲	روشن بودن مسئولیت هر کتابخانه نسبت به اعضای خود، در مقابل سایر کتابخانه‌ها	۴/۱۷	۲/۳۵	•	
۲۳	داشتن سهمی مناسب در شبکه همکاری	۴/۰۸	۲/۹۴	•	
۲۴	درک و پذیرش کتابخانه‌ها پیرامون مسئولیت خود در زمینه همکاری با دیگر کتابخانه‌ها	۴/۲۵	۲/۴۹	•	
۲۵	وجود ساختاری رسمی برای اجرای برنامه‌های همکاری	۴/۳۸	۲/۵۲	•	
۲۶	تجزیه، تحلیل و بازنگری سیاستها و رویه‌های موجود در کتابخانه‌ها با هدف تسهیل امور	۴/۱	۲/۱۱	•	
۲۷	آسان و ساده بودن فرایندهای همکاری و اشتراک منابع	۴/۳۵	۲/۴۳	•	
۲۸	زیرپوشش قرار گرفتن انواع کتابخانه‌ها (دانشگاهی، تخصصی، عمومی و ...) در شبکه همکاری	۳/۸۵	۱/۹۴	•	
۲۹	تنظیم خدماتی که هر کتابخانه در چارچوب همکاری باید به سایر کتابخانه‌ها ارائه کند؛ در سطح حداقل	۳/۸۲	۲/۷	•	
۳۰	وجود برنامه برای اشتراک منابع	۴/۴۴	۲/۰۲	•	
۳۱	انعطاف پذیر بودن برنامه‌های همکاری و اشتراک منابع	۴/۰۴	۲/۷۴	•	
۳۲	وجود معیارها و استانداردهای مشترک در برنامه‌های همکاری	۴/۳۹	۳/۰۱	•	
۳۳	وجود یک سازمان هماهنگ کننده مرکزی برای برنامه‌های اشتراک منابع	۴/۶۳	۲/۸۶	•	
۳۴	انجام وظایف و مسئولیتهای محوله به کتابخانه‌ها؛ مطابق برنامه	۴/۴۵	۱/۹۲	•	
۳۵	ایجاد سازوکارهایی برای کاهش کشمکشهای احساسی و	۳/۸۷	۳	•	



شماره عامل	شرح عامل موفقیت	میانگین پاسخها		همسویی	
		میزان تأثیر عامل	میزان توجه به عامل	مطلوب	نامطلوب
	عاطفی میان اعضا				
۳۶	وجود احترام متقابل میان کتابخانه‌های همکار	۴/۳۵	۲/۹۴	•	
۳۷	مدیریت صحیح همکاری بین کتابخانه‌ها	۴/۶	۲/۷	•	
۳۸	تنظیم نحوه برقراری ارتباط میان کتابخانه‌های همکار و استفاده کنندگان	۴/۴۳	۲/۸	•	
۳۹	وجود هماهنگی میان برنامه‌های همکاری، مجموعه‌ها و فعالیتهای همکاران شرکت کننده در برنامه	۴/۲۷	۲/۷۶	•	
۴۰	علاقه مند و متمایل بودن کتابخانه‌ها به همکاری و اشتراک منابع	۴/۴۳	۲/۶۹	•	
۴۱	طراحی هدفهای مشخصی برای دسترسی به اطلاعات از طریق همکاری بین کتابخانه‌ها	۴/۱۶	۳/۳۳		•
۴۲	مشارکت و اتفاق نظر کتابخانه‌های همکار در هدفهای همکاری	۴/۲۲	۱/۷۲	•	
۴۳	توانمند بودن کتابخانه‌ها در پاسخ به تقاضاهای معمول اعضای خود	۴/۴۳	۲/۸۴	•	
۴۴	درک هدفها، هزینه‌ها و منافع متقابل اشتراک منابع توسط کتابخانه‌ها و دانشگاهها	۴/۳۷	۲/۷	•	
۴۵	عملی، ملموس و قابل ارزیابی بودن نتایج و منافع برنامه‌های همکاری	۴/۴۳	۲/۶۸	•	
۴۶	توانمند شدن کتابخانه‌ها برای اتکا به یکدیگر در قالب هدفهای تعیین شده برای همکاری	۴/۲۷	۲/۷۱	•	
۴۷	ایجاد انگیزه در کتابخانه‌ها برای اشتراک منابع	۴/۵۳	۲/۱۱	•	
۴۸	دریافت چیزی ارزشمند در مقابل آنچه هریک از همکاران در چارچوب همکاری در اختیار دیگران می‌گذارند	۳/۹۲	۱/۹۶	•	
۴۹	اجرای آزمایشی طرحهای اشتراک منابع پیش از اجرای دائمی آنها	۴/۱۶	۳/۰۳		•
۵۰	ارائه خدمات به صورت یکنواخت و قابل اعتماد توسط کتابخانه‌های همکار	۴/۲۷	۲/۸۸	•	
۵۱	وجود نظام پرداخت پاداش به کتابخانه‌های همکار و کارکنان آنها در قبال همکاری	۴/۵	۱/۹۴	•	
۵۲	دریافت امتیازات بیشتر در قبال مشارکت بیشتر کتابخانه‌ها	۴/۳۸	۲/۰۲	•	
۵۳	وجود چارچوبی قانونی برای ایجاد و ارائه خدمات از طریق اشتراک منابع	۴/۵۱	۲/۲۵	•	
۵۴	پشتیبانی مدیران کتابخانه‌ها از همکاری و اشتراک منابع	۴/۷۳	۲/۷۸	•	

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۵۷

شماره عامل	شرح عامل موفقیت	میانگین پاسخها		همسویی	
		میزان تأثیر عامل	میزان توجه به عامل	مطلوب	نامطلوب
۵۵	حمایت دولت از اشتراک منابع، از طریق؛ تأمین منبع مالی، تصویب مقررات و خط مشی گذاری	۴/۶۷	۲/۰۲	•	
۵۶	وجود جو سیاسی مطلوب برای همکاری بین کتابخانه‌ها	۳/۸۸	۲/۶۸	•	
۵۷	وجود زیرساختهای لازم (مانند؛ شبکه مخابرات، شبکه‌های رایانه‌ای و ...) برای اشتراک منابع	۴/۶	۲/۰۳	•	
۵۸	وجود تقاضا برای همکاری بین کتابخانه‌ها	۳/۵۹	۳/۱۳		•

### ۶. بحث و نتیجه‌گیری

#### ۶-۱. عوامل موفقیت اشتراک منابع

بررسی یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد میانگین تأثیر تمامی ۵۸ عامل بررسی شده بر موفقیت اشتراک منابع بیش از ۳ بوده و از نظر پاسخگویان همگی به عنوان عوامل موفقیت تأیید شدند. در این میان، عامل شماره ۵۴ یعنی «پشتیبانی مدیران کتابخانه‌ها از همکاری و اشتراک منابع» با میانگین ۴/۷۳ بیشترین و عامل شماره ۱۱ یعنی «نزدیک بودن کتابخانه‌های همکار به لحاظ جغرافیایی» با میانگین ۳/۵۷ کمترین تأثیر را بر موفقیت اشتراک منابع داشته‌اند. این در حالی است که تنها هشت عامل در وضع موجود میانگینی برابر یا بالاتر از حد متوسط را به خود اختصاص دادند. بدین ترتیب، از نظر پاسخگویان از مجموع ۵۸ عامل تأثیرگذار بر موفقیت برنامه‌های اشتراک منابع تنها هشت عامل در برنامه‌های جاری همکاری بین کتابخانه‌ها وجود دارند یا به آنها توجه کافی شده است. میزان توجه به سایر عوامل نیز بسیار کم بوده است که از این نظر برنامه‌های جاری اشتراک منابع در وضعیت مطلوبی قرار ندارند.

بر اساس جدول ۵، در میان ۵۸ عامل مورد بررسی، از نظر پاسخگویان پنج عامل زیر

بیشترین تأثیر را در موفقیت اشتراک منابع دارند:

۱. عامل ۵۴. پشتیبانی مدیران کتابخانه‌ها از برنامه‌های همکارانه؛

۲. عامل ۵۵. حمایت‌های مالی دولت از برنامه‌های اشتراک منابع از طریق تأمین منابع

مالی، تصویب مقررات و خط‌مشی گذاری؛

۳. عامل ۲۰. پشتیبانی مالی از همکاری بین کتابخانه‌ها؛
۴. عامل ۳۳. وجود یک سازمان هماهنگ کننده مرکزی؛
۵. عامل ۵. متمایل بودن کارکنان کتابخانه‌ها به برنامه‌های همکاری و اشتراک منابع و داشتن نگرشی مثبت نسبت به آن.
- در مقابل، از نظر پاسخگویان پنج عامل زیر در میان سایر عوامل، تأثیری به مراتب کمتر در موفقیت اشتراک منابع دارند:
۱. عامل ۱۱. نزدیک بودن کتابخانه‌های همکار به لحاظ جغرافیایی؛
۲. عامل ۵۸. وجود تقاضا برای همکاری؛
۳. عامل ۲۹. تنظیم خدماتی که هر کتابخانه در چارچوب همکاری باید به سایر کتابخانه‌ها ارائه کند، در سطح حداقل
۴. عامل ۲۸. زیرپوشش قرار گرفتن انواع کتابخانه‌ها مانند دانشگاهی، تخصصی، عمومی و ... در شبکه همکاری
۵. عامل ۳۵. ایجاد سازوکارهایی برای کاهش کشمکشهای عاطفی و احساسی میان اعضا.
- از نظر میزان توجه به عوامل موفقیت اشتراک منابع و وجود آنها در حال حاضر نیز تنها هشت عامل دارای میانگینی مساوی یا بیشتر از حد متوسط هستند. میانگین پاسخها برای همین تعداد نیز در بالاترین حد خود به ۳/۳۳ بالغ می‌شوند که کمی بیش از حد متوسط قرار دارند. بدین ترتیب میزان توجه به این عوامل و وجود آنها از حد متوسط چندان فراتر نمی‌رود. از نظر پاسخ‌گویان عوامل زیر پنج عاملی هستند که در وضع موجود بیشتر از دیگر عوامل به آنها توجه شده است:
۱. عامل ۴۱. طراحی هدفهای مشخصی برای دسترسی به اطلاعات از طریق همکاری بین کتابخانه‌ها؛
۲. عامل ۵۸. وجود تقاضا برای همکاری بین کتابخانه‌ها؛
۳. عامل ۶. کنار گذاشتن اختلافهای فردی در کتابخانه‌های همکار؛

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۵۹

۴. عامل ۱۴. آگاه بودن کتابخانه‌ها از لزوم همکاری و اشتراک منابع؛  
۵. عامل ۴۹. اجرای آزمایشی طرح‌های اشتراک منابع پیش از اجرای دائمی آنها.  
در مقابل پنج عامل زیر کمترین میزان توجه را در برنامه‌های جاری اشتراک منابع  
به خود اختصاص داده‌اند:

۱. عامل ۴۲. وجود اتفاق نظر و مشارکت در هدف‌های همکاری میان کتابخانه‌های  
همکار

۲. عامل ۵. وجود نگرش مثبت و تمایل به همکاری میان کتابداران و کارکنان  
کتابخانه‌ها

۳. عامل ۱۵. مشخص بودن و وجود امکان دسترسی به فهرستگانها و راهنماها  
۴. عامل ۳۴. انجام وظایف و مسئولیتهای محوله به کتابداران مطابق برنامه همکاری  
۵. عامل ۲۸. زیرپوشش قرار گرفتن انواع کتابخانه‌ها مانند دانشگاهی، عمومی و ...  
در شبکه همکاری.

#### ۲-۵. میزان هم‌سویی عوامل موفقیت

بر اساس جدول پنج از مجموع ۵۸ عامل، تنها هشت عامل در وضعیت مطلوبی قرار  
دارند. به این معنی که میزان تأثیر این عوامل بر موفقیت اشتراک منابع و میزان وجود یا  
توجه به آنها در وضع موجود، از نظر پاسخگویان در حدی مشابه قرار داشته‌اند. این عوامل  
عبارت‌اند از:

۱. عامل ۶. کنار گذاشتن اختلاف‌های فردی در کتابخانه‌های همکار  
۲. عامل ۱۲. وجود سازمانهایی با امکانات زیربنایی مناسب  
۳. عامل ۱۴. آگاه بودن کتابخانه‌ها از لزوم همکاری و اشتراک منابع  
۴. عامل ۳۲. وجود معیارها و استانداردهای مشترک در برنامه‌های همکاری  
۵. عامل ۳۵. ایجاد سازوکارهایی برای کاهش کشمکشهای احساسی و عاطفی میان اعضا  
۶. عامل ۴۱. طراحی هدف‌های مشخصی برای دسترسی به اطلاعات از طریق  
همکاری بین کتابخانه‌ها

۷. عامل ۴۹. اجرای آزمایشی طرح‌های اشتراک منابع پیش از اجرای دائمی آنها

۸. عامل ۵۸. وجود تقاضا برای همکاری بین کتابخانه‌ها.

مقایسه نتایج پژوهش‌های پیشین با یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در موارد مشابه یافته‌ها با یکدیگر همخوانی دارند. به عنوان نمونه پژوهش‌های گذشته نشان می‌دهد کتابخانه‌ها نسبت به مشارکت و همکاری در زمینه انتخاب و تهیه نشریات، نظری مثبت دارند و معتقدند که این امر سبب کاهش هزینه، دسترسی جامع به منابع و صرفه جویی در فضا و زمان می‌شود (خوانساری ۱۳۶۳؛ زندی ۱۳۶۷). یافته‌های این پژوهش نیز وجود فهرستگان را برای دسترسی جامع به منابع و به دنبال آن کاهش خریدهای تکراری و صرفه جویی در فضا و زمان، دارای اولویت بالایی می‌داند که در وضع موجود نیز توجه کمی به آن شده است.

بنا بر نظر کتابداران، وجود دستگاه فاکس در کتابخانه و مهارت در استفاده از آن نقش مثبتی در اشتراک منابع و مبادله اطلاعات دارد (داورپناه ۱۳۷۲). یافته‌های این پژوهش نیز وجود تکنولوژیهای لازم برای دستیابی به اشتراک منابع در کتابخانه‌های همکار را از عوامل موفقیت اشتراک منابع نشان می‌دهد. با وجود این، میزان توجه به آن کم و در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

فقدان نظامی تعریف شده برای مبادله اطلاعات میان کتابخانه‌های دانشگاهی و نیز ناچیز بودن میزان همکاری و مبادله اطلاعات میان کتابخانه‌ها از موانعی هستند که در پژوهش‌های پیشین برای اشتراک منابع در کتابخانه‌ها مطرح شده‌اند (محقق ۱۳۷۴ و نشاط ۱۳۷۴). توجه به عواملی مانند حمایت دولت از همکاری و اشتراک منابع از طریق تأمین مالی، تصویب مقررات و خط‌مشی گذاری، وجود سازمان هماهنگ کننده مرکزی برای برنامه‌های اشتراک منابع، وجود برنامه برای اشتراک منابع، وجود معیارها و استانداردهای مشترک در برنامه‌های همکاری، تنظیم روابط میان استفاده کنندگان و کتابخانه‌های همکار، و عواملی مشابه که در این پژوهش برای موفقیت اشتراک منابع ضروری تشخیص داده شده‌اند، دال بر تأکید بر نظام‌مندی و سازمان‌یافتگی این برنامه‌ها هستند.

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۶۱

همچنین، جدی نگرفتن همکاری و تبادل اطلاعات میان مراکز مختلف و نیز بی‌میلی مدیریتهای سازمانی در مرادده با سایر سازمانها از دیگر موانع اشتراک منابع به شمار می‌روند (حری ۱۳۷۵). در این زمینه عواملی مانند وجود تقاضا برای اشتراک منابع و وجود فرهنگ همکاری از جمله عواملی است که در این پژوهش برای موفقیت اشتراک منابع به دست آمده‌اند.

در مجموع، مقایسه یافته‌های این پژوهش با نتایج پژوهشهای پیشین در حوزه اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها، حکایت از کاستیهایی در این حوزه دارد که در عین حال توجهی کافی نیز به آنها نمی‌شود. این وضعیت باعث می‌شود طرحهای اشتراک منابع به هدفهای خود دست نیابند. به عنوان نمونه، در شرایطی که کارکنان کتابخانه‌ها شرط موفقیت همکاری را دریافت پاداش در قبال ارائه خدمات ابراز می‌کنند، هر چند عواملی مانند فهرستگان، فناوری مورد نیاز و ... نیز مهیا باشند، باز هم همکاری چندان موفقیتی نخواهد داشت.

### منابع

- آغا، سلیم. ۱۹۹۵. راهبردهای بقای نظامهای اطلاع‌رسانی در جهان اسلام. در مجموعه مقالات کاملیس ۴. ترجمه علی اصغر شیری. ۱۳۷۷. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران: ۳۰۵-۳۲۰.
- آنتوانس، بیرژیت، و بریت ماری پلینگ. ۱۹۹۴. همکاری کتابخانه‌های ملی. در مجموعه مقالات ایفلا ۱۹۹۴. ترجمه امیر غائبی. ۱۳۷۴. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران: ۲۱۵-۲۲۳.
- ابوبکر، احمد بکری. ۱۹۹۵. تبادل مدرک از کتابخانه به کتابخانه دیگر. در مجموعه مقالات کاملیس ۴. ترجمه زهره صادق حسینی. ۱۳۷۷. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران: ۳۵۰-۳۶۰.
- حری، عباس. ۱۳۷۸. بررسی وضعیت مبادله منابع اطلاعاتی میان کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی کشور. در اطلاع‌رسانی: نگرش‌ها و پژوهش‌ها. تهران: کتابدار. ۱۴۵-۱۲۱.
- خوانساری، جبران. ۱۳۶۳. بررسی نظرات کتابداران درباره همکاری بین کتابخانه‌ها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.
- داورپناه، محمدرضا. ۱۳۷۲. زمینه‌یابی ایجاد شبکه انتقال متن مقالات در سیستم امانت بین کتابخانه‌های مرکزی و مرکز اسناد دانشگاههای کشور با استفاده از فاکسی مایل. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس. زندگی‌هوشنگ. ۱۳۷۶. بررسی نظرات مسئولین کتابخانه‌ها درباره تعاون و اشتراک منابع بین کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های ... / ۶۳

- سینایی، علی. ۱۳۷۶. مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها. جلد اول. تهران: سمت.
- علوم، طاهره. ۱۳۷۶. اداره کتابخانه. تهران: سمت.
- علی انور، ممتاز. ۱۹۹۵. خدمت فراهم آوری مدرک در کشورهای اسلامی. در مجموعه مقالات کاملیس ۴. ترجمه عبدالحسین آذرنگ. ۱۳۷۷. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران: ۳۶-۴۶.
- علیدوستی، سیروس. ۱۳۸۰. اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- کرادوک، پیت. ۱۹۹۷. شی یوی دووژن. در مجموعه مقالات ایفلا ۱۹۹۴. ترجمه تاج الملوک ارجمند. ۱۳۷۸. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران: ۱۹-۲۹.
- گاردنر، ریچارد ک. [بی تا]. مجموعه‌سازی: پیدایش، گزینش و گسترش مواد کتابخانه‌ای. ترجمه اسدالله آزاد. ۱۳۷۶. مشهد: آستان قدس رضوی.
- محسنی، حمید. ۱۳۷۷. سفارش و خدمات تحویل مدرک. تهران: جهاد سازندگی.
- محقق، نیلوفر. ۱۳۷۴. بررسی وضعیت مبادله اطلاعات و منابع میان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- نشاط، نرگس. ۱۳۷۴. بررسی وضعیت همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی در ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی.
- نظری، مریم، و سیروس علیدوستی. ۱۳۸۰. مبانی و عملکرد طرح تعمیم خدمات کتابخانه‌های تخصصی به افراد غیرعضو. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.

Abdoulaye, Kaba, and Shaheen Majid. (۲۰۰۰). Use of the Internet for reverence services in Malaysian academic libraries. *Online Information Review* ۲۴ (۵): ۳۸۱-۳۸۸.

Akeroyd, John. (۲۰۰۱). The management of change in electronic libraries. *IFLA Journal* ۲۷ (۲): ۷۰-۷۳.

American Library Association. (۱۹۶۷). *Interlibrary Cooperation*. Chicago: American Library Association. Quoted in: Kumar ۱۹۹۱.



Anderson, Josephine. (۱۹۹۶). Management of art library collections and extension of services. *Library Management* ۱۷ (۸): ۱۷-۲۲.

Bardly, Phil. (۱۹۹۷). *Going online, CD-ROM and the Internet*. London: Aslib.

Bhattacharya, Partha. (۲۰۰۴). Advances in digital library initiatives: A developing country perspective. *The International Information & Library Review* ۳۶: ۱۶۵-۱۷۵.

Bonk, Sharon C. (۱۹۸۹). Will resource sharing up to its potential. *Library Acquisitions: Practice & Theory* ۱۳: ۱۷۱-۱۷۵.

Bonk, Sharon C. (۱۹۹۰). Interlibrary loan and document delivery in the United Kingdom. *Reference Quarterly* ۳۰ (۲): ۱۳۰-۲۴۰.

Bouazza, Abdelmajid. (۱۹۸۶). Resource sharing among libraries in developing countries: The gulf between hope and reality. *Int. Libr. Rev.* ۱۸: ۳۷۳-۳۸۷.

Brophy, Peter. (۲۰۰۰). Towards a generic model of information and library services in the information age. *Journal of Documentation* ۵۶ (۲): ۱۶۱-۱۸۴.

Bruijnzeels, Rob. (۲۰۰۲). *Bibliotheken ۲۰۴۰: Libraries ۲۰۴۰ – The future in progress*. In *The proceeding of ۶۸<sup>th</sup> IFLA Council and General Conference*. Glasgow: IFLA.

Carhart Jr., Forrest F. (۱۹۸۳). Library co-operation brings benefits: A pattern for action". *UNESCO Journal of Information Science, Librarianship and Archives Administration* ۵ (۴): ۲۲۱-۲۲۶.

Carmines, Edward G., and Richard A. Zeller. (۱۹۷۹). *Reliability and validity assessment*. London: Sage.

Chen, Ya-ning. (۲۰۰۳). Application and development of electronic books in and e-Gutenberg age. *Online Information Review* ۲۷ (۱). [www.emeraldinsight.com](http://www.emeraldinsight.com) (۲۰ Aug. ۲۰۰۴).

Chowdhury, Gobinda. G., and Sudatta Chowdhury. (۲۰۰۳). *Introducing to digital libraries*. London: Facet.

Collis, Jill, and Roger Hussey. (۲۰۰۳). *Business research*. ۲<sup>nd</sup> ed. UK: Palgrave.

Cooper, Donald R., and Pamela S. Schindler. (۲۰۰۱). Business research methods. ۷<sup>th</sup> ed. Boston: McGraw-Hill.

Cornish, Graham P. (۱۹۸۹). Interlending in the Caribbean. *International Library Review* ۲۱: ۲۴۹-۲۶۱.

Dannelly, Gay N. (۱۹۹۵). Resource sharing in the electronic era: Potentials and paradoxes. *Library Trends* ۴۳ (۴): ۶۶۳-۶۷۸.

de Vaus, David. (۲۰۰۲). Surveys in social research. ۵<sup>th</sup> ed. London: Routledge.

Dominguez, P. B. and L. Swindler. (۱۹۹۳). Cooperative Collection Development at the Research Triangle University Libraries: A Model for the Nation. *College & Research Libraries* ۵۳: ۴۷۹-۴۹۶.

Dougherty, Richard M., and Carol Hughes. (۱۹۹۰). A historical perspective and a vision for the future. *Advances in Library Resource Sharing* ۱: ۱-۲۱.

Dowd, Sheila T. (۱۹۹۰). Library cooperation: Methods, models to aid information access". *Journal of Library Administration* ۱۲ (۳): ۶۳-۸۱.

Dowler, Sheila T. (۱۹۹۵). The research university's dilemma: Resource sharing and research in transinstitutional environment. In *The future of resource sharing*, edited by Shirley K. Baker and Mary E. Jackson. New York: The Haworth Press.

Erens, Bob. (۱۹۹۶). How recent developments in university libraries affect research. *Library Management* ۱۷ (۸): ۵-۱۶.

Foster, William. (۲۰۰۰). Developments in technical services: Cultural change and organizational management In *Achieving cultural change in networked libraries*, edited by B. J. Reid and W. Foster. England: Gower.

Hightower, Chrisly, and George Soete. (۱۹۹۵). The consortium as learning organization: Twelve steps to success in collaborative collections project. *The Journal of Academic Librarianship*.

Horton Jr., Forest Woody. (۱۹۹۴). Sharing information for competitive advantage. In *New Worlds in Information and Documentation: Proceedings of the Forty-sixth FID Conference and Congress*, edited by J.R. Alvarez-Ossorio and B. G. Goedegebuure. The Netherlands: Elsevier.

Kaku, Michio. (۱۹۹۸). *Visions: How science will revolutionize the Twenty-First century*. Oxford: Oxford University Press.

Keenan, Stella. (۱۹۹۱). International cooperation - Pain or gain? In *Handbook of Library Cooperation*, edited by Alan F. MacDougall and Ray Prytherch. UK: Gower.

Kent, Allen. (۱۹۷۸). Resource sharing in libraries. In *Encyclopedia of Library and Information Science*. Vol. ۲۵, edited by Allen Kent, Harold Lancour, and Jay E. Daily. New York: Marcel Dekker.

Kumar, Krishan. (۱۹۹۱). Reprint. *Library organization*. New Delhi: Vikas Publishing House PVT LTD, ۱۹۸۷.

Lynden, Fredrick C. (۱۹۹۸). Resource sharing: Making possible the transition from paper to electronic information. In *The networking information society*. The Netherlands: FID: ۵۸۰ - ۵۸۶.

McMurdo, George. (۱۹۹۷). The Internit. In *Handbook of special librarianship and information work*, edited by Alison Scammell. London: Aslib.

Miller, Robert C. (۱۹۹۲). Resource sharing: A personal perspective. *Advances in Library Resource Sharing* ۳: ۱۰-۱۶.

Oppenheim, Charles. (۱۹۹۷). Towards the electronic library? In *Handbook of special librarianship and information work*, edited by Alison Scammell. London: Aslib.

Palmer, Carol L. (۱۹۹۶). Information work at the boundaries of science: Linking library services to research practices. *Library Trends* ۴۵ (۲): ۱۶۵-۱۹۱.

Payne, Geoff and Judy Payne. (۲۰۰۴). *Key concepts in social research*. London: Sage.

Pors, Niels Ole. (۲۰۰۳). Managing change in Danish Libraries. *The Journal of Academic Librarianship* ۲۹ (۶): ۴۱۱-۴۱۵.

Robinson, J. P., P. R. Shaver, and L. S. Wrightsman. ۱۹۹۱. Criteria for scale selection and evaluation. In Measures of personality and social psychological attitudes, edited by J. P. Robinson, P. R. Shaver, and L. S. Wrightsman. San Diego, Calif: Academic Press.

Roscoe, John T. (۱۹۷۵). Fundamental research statistics for behavioral sciences. New York: Holt, Rinehart and Stone.

Russell, Kelly. (۱۹۹۸). ۱۹۹۸. The JISC electronic libraries program. Computer and the Humanities ۳۲: ۳۵۳-۳۵۷.

Scammell, Alison. (۱۹۹۷). The role of the special librarian in the electronic era. In Handbook of special librarianship and information work, edited by Alison Scammell. London: Aslib.

Segars, Albert H., and Varun Grover. (۱۹۹۸). Strategic information systems planning success: An investigation of the construct and its measurement. MIS Quarterly ۲۲ (۲): ۱۳۹-۱۶۳.

Sewell, Philip H. (۱۹۸۱). Resource sharing: Co-operation and co-ordination in library and information services. London: Ander Deutsch.

Shadrach, B. (۲۰۰۲). India's development information network: Lessons learned. Bulletin of the American Society for Information Science and Technology ۲۸ (۲): ۲۳-۲۷.

Siddipui, Moid Ahmad. (۱۹۹۶). An interlibrary loan network among academic libraries of Saudi Arabia. Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Information Supply ۷ (۱): ۱۵-۳۰.

Tocatlin, Jacques. (۱۹۹۴). A view of past issues and experiences in international cooperation. In Proceedings of the Forty-Sixth FID Conference and Congress. New York: Elsevier: ۳-۱۴.

Weber, David. (۱۹۷۶). A century of cooperative programs among academic libraries. College & Research Libraries (May): ۲۰۵-۲۲۱.

Witten, Ian H., Michel Loots, Maria F. Trujillo, and David Bainbridge. (۲۰۰۲). The promise of digital libraries in developing countries. The Electronic Library ۲۰ (۱): ۷-۱۳.